

dr hab. Tomasz Rachwał, prof. UP
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
Instytut Geografii
Katedra Przedsiębiorczości i Gospodarki Przestrzennej

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr. Tomasza Jamrego

pt. Przestrzenne i społeczne uwarunkowania ścieżek zawodowych pracowników sektora usług dla biznesu na przykładzie Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego

zrealizowanej w Zakładzie Rozwoju Regionalnego
Instytutu Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Wydziału Geografii i Geologii
Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie

pod opieką dr. hab. Grzegorza Micka, prof. UJ
oraz dr. hab. Jarosława Działka - promotora pomocniczego

Recenzja została opracowana na prośbę Przewodniczącego Rady Dyscypliny Geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna na Uniwersytecie Jagiellońskim, prof. Jacka Kozaka, w związku z uchwałą Rady Dyscypliny z dnia 28 kwietnia 2022 roku.

Przedstawiona do recenzji rozprawa ma łącznie 205 stron, w tym 158 zasadniczego tekstu i 12 stron literatury przedmiotu oraz zawarte na końcu spisy 21 tabel i 61 rycin oraz 3 załączniki. Rozprawa składa się z 7 rozdziałów, w tym rozdziału wstępnego oraz końcowego. Układ pracy jest generalnie poprawny, choć dyskusyjne jest ujęcie w postaci osobnego rozdziału trzeciego (a nie podrozdziału wstępu) opisu źródeł danych i metod badań. Niemniej, ze względu na długość tego rozdziału (12 stron), wynikającego ze specyfiki podjętych badań, można uznać to za uzasadnione. Rozdziały (poza wspomnianym trzecim) są podobnej wielkości, każdy jest sensownie podzielony na podrozdziały pierwszego rzędu (a przy omówieniu teorii także niższego rzędu).

Podjęmowana w pracy problematyka mobilności zawodowej pracowników sektora nowoczesnych usług dla biznesu jako czynnika rozwoju przestrzenno-funkcjonalnego ośrodków miejskich jest ważnym i niezmiernie aktualnym problemem badawczym, do tej pory stosunkowo rzadko podejmowanym na gruncie nauk społecznych, w tym geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Jak zauważył sam Autor rozprawa ma charakter interdyscyplinarny, bo jest to przedmiot zainteresowania także nauk ekonomicznych, o zarządzaniu czy nauk socjologicznych, niemniej ze względu na uwzględnienie walorów przestrzennych wpisuje się w ważny nurt badań geografii społeczno-ekonomicznej. Główny cel pracy, jakim było poznanie i zrozumienie mechanizmów przestrzennego zróżnicowania ścieżek zawodowych pracowników centrów usług Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego (KOM) w kontekście rozwoju Krakowa jako ośrodka metropolitalnego, został określony prawidłowo. W ramach realizacji tego celu pracy Autor postawił siedem ważnych pytań badawczych odnoszących się do: 1) struktur zatrudnienia w sektorze usług dla biznesu, 2) czynników przyciągających i wypychających pracowników tego sektora w KOM, 3) uwarunkowań

mobilności i ścieżek zawodowych pracowników w KOM w ujęciu przestrzennym i sektorowym, 4) wpływu atrakcyjności ofert pracy na przebieg karier zawodowych, 5) wpływu atrakcyjności lokalizacji miejsca pracy na mobilność zawodową, 6) zasięgu przestrzennego i relacji KOM z otoczeniem regionalnym oraz innymi ośrodkami metropolitalnymi na podstawie analizy ścieżek zawodowych oraz 7) szans i zagrożeń rozwoju sektora usług dla biznesu w KOM. Pytania te oceniam jako dobrze postawione, choć niezbyt zręczne wydaje się określenie „lokalizacja miejsca pracy”, szczególnie biorąc pod uwagę dosyć wyraźnie określone rozumienie terminu „lokalizacja” w geografii ekonomicznej, którym nie powinno się swobodnie zastępować terminów „umiejscowienie” czy „położenie”. Autor rozprawy postawił także dodatkowy cel metodyczny, jakim było wypracowanie metody analizy ścieżek zawodowych pracowników w sytuacji ograniczonej dostępności do danych. Jego osiągnięcie stanowi ważny walor aplikacyjny rozprawy. Obszar badań został określony nie do końca precyzyjnie, z jednej strony Autor odnosi się do delimitacji KOM z Uchwały Sejmiku Województwa Małopolskiego z dn. 22.12.2003 r., obejmującej 41 jednostek, a z drugiej strony ogranicza się w pracy do delimitacji obejmującej Kraków i 20 jednostek wyznaczonych w badaniach A. Zborowskiego (2005) określanych w rozprawie jako „region miejski Krakowa”. Sformułowanie, że badania prowadzone były zgodnie „z wcześniej wymienionymi granicami” jest nieprecyzyjne, tym bardziej, że ryc. 1 (s.7) nie została podpisana jednoznacznie jako obszar badań, a jako „granice administracyjne regionu miejskiego Krakowa”. Przyjmując, że region ten jest obszarem badań i częścią KOM wątpliwość budzi na ile precyzyjnie został sformułowany tytuł całej rozprawy odnoszący się do KOM, gdy w istocie badania dotyczą jego części. W tej sytuacji wydaje się, że potrzebna by była szersza dyskusja nad wynikami różnych delimitacji KOM i wyraźne stanowisko Autora, do której delimitacji KOM odnosi się w swoich badaniach.

Część zasadniczą pracy Autor rozpoczął od rozdziału (oznaczonego jako II) odnoszącego się do „terminologii, ujęć teoretycznych i dotychczasowych badań”. Sam tytuł rozdziału, choć poprawny, mógłby być nieco trafniej sformułowany i raczej podkreślać, że przedstawiono w nim problematykę badawczą w świetle literatury przedmiotu, zarówno ujęć teoretycznych jak i wcześniejszych badań empirycznych, co pozwala również na wyjaśnienie używanych w pracy terminów w świetle rozważań różnych autorów. Przy okazji wyjaśnień i dyskusji nad pojęciem mobilności warto zwrócić uwagę, że w języku polskim rzadko jest ono odnoszone do „organizacji” (a tak można zrozumieć ze stwierdzenia Autora na s. 10; w tym wypadku używa się raczej termin „relokacja” w odniesieniu do przedsiębiorstw). Ponadto trzeba podkreślić, że pojęcie „organizacji” (zawężone przez Autora w rozprawie do „przedsiębiorstwa lub firmy”) w naukach o zarządzaniu ma dużo szersze rozumienie, obejmując także inne, niebiznesowe, organizacje. Dyskusyjne jest więc używanie tego terminu w odniesieniu tylko do przedsiębiorstw, czyli jednego z typu organizacji. Skutkuje to zresztą brakiem precyzji w tab. 2.1, gdzie jako „przedmioty” mobilności wymienia się obok przedsiębiorstw – organizacje. Niemniej wyraźna deklaracja Autora w tym zakresie przynajmniej nie pozostawia wątpliwości co do rozumienia tego terminu w rozprawie. Z niewiadomych powodów Autor wyszczególnia także dzieła sztuki, choć są to towary (aczkolwiek o szczególnej wartości). Ciekawym wkładem Autora w podjętą problematykę badawczą jest zaproponowana autorska typologia mobilności zawodowej (s. 18) w odpowiedzi na pewne niedostatki dotychczasowych typologii zidentyfikowanych na podstawie analizy literatury przedmiotu. Nie ustrzegł się przy tym jednak Autor drobnych nieścisłości używając terminów „sektor” i „branża” zamiennie (zapis z ukośnikami) lub jako terminy rozłączne („sektora czy też branży”). Wydaje się więc, że w tym miejscu powinien Autor zdefiniować co rozumie pod pojęciem „sektor” i „branża” w odniesieniu do usług, tym bardziej, że pojęcie sektor jest w najczęściej odnoszone do trzech głównych sektorów gospodarki (rolnictwo, przemysł i usługi), a pojęcie „branża” używane do początku lat 90. XX w. w Klasyfikacji Gospodarki Narodowej, nie występuje w obecnych klasyfikacji działalności (w tym polskiej PKD i europejskiej NACE). Warto tu rozważyć czy nie powinno się używać pojęć „sekcji”

i „działów” usług, czyli poziomów klasyfikacji PKD/NACE, albo przynajmniej dookreślić używane w rozprawie pojęcia „sektor” i „branża”, szczególnie, że dalej na s. 34 „sektor” jest rozumiany w innym kontekście (jako „ogół przedsiębiorstw oferujących podobne nowoczesne usługi dla biznesu”), a później ponownie (np. na s. 58, tab. 3.2) używany w odniesieniu do rodzajów działalności. Analiza pojęcia mobilności korporacyjnej (pracowników wysoko wykwalifikowanych) w podrozdziale 2.2 jest ciekawa, niemniej pewien niedosyt budzi brak wyjaśnienia relacji tego pojęcia do „mobilności zawodowej” (szczególnie, że czasem, np. na s. 21 i 24, traktowane są te pojęcia wymiennie) oraz nieuwzględnienie jej we wcześniejszej autorskiej typologii. W związku z powyższym powstaje pytanie jakie jest miejsce „mobilności korporacyjnej pracowników wysokokwalifikowanych” w przedstawionej typologii i dlaczego w kolejnym podrozdziale (2.3), w odróżnieniu od podrozdziału poprzedniego (2.2) określa się ją jako mobilność zawodową? Pewnym mankamentem w dobrej dyskusji Autora na podstawie literatury przedmiotu na temat relacji między mobilnością a rozwojem ośrodków miejskich w podrozdziale 2.3 jest włączenie do rozważań koncepcji zmiany ścieżek rozwoju regionalnego (s.30, ryc. 2.5), choć rozdział ten dotyczy ośrodków miejskich. Jeśli pojęcie regionu w tym wypadku odnosi się do „regionów miejskich” (termin ten czasem jest używany w literaturze), to powinno być to jasne, a Autor rozprawy powinien zająć jednoznaczne stanowisko wobec stosowanych przez różnych autorów pojęć wskazujących na różne skale przestrzenne, a odnoszące się *de facto* do tej samej skali. Za osiągnięcie kolejnego podrozdziału 2.4 należy uznać dobrą, porządkującą dyskusję nad pojęciami outsourcingu i offshoringu. Podrozdział 2.6 jest z kolei udaną próbą przybliżenia podstawowych teorii odnoszących się do zjawiska migracji w kontekście mobilności zawodowej, a zestawienie w tab. 2.7, 2.8, 2.10 głównych założeń teorii ekonomicznych, socjologicznych i geograficznych migracji – wartościowe. Autor podkreślił tutaj słusznie znaczenie teorii przeszkód pośrednich (*push/pull*) w badaniach mobilności zawodowej pracowników, podając w dobrym zestawieniu (tab. 2.9) przykłady czynników wypychających i przyciągających.

W rozdziale III Autor szczegółowo przedstawił zastosowane metody badawcze i wykorzystane w badaniach źródła danych (w kolejności odwrotnej niż w tytule rozdziału, dlatego lepszy wydaje się tytuł: Metody badań i źródła danych). Dobrym rozwiązaniem jest syntetyczne przedstawienie w tabeli 3.1 jakie metody (zarówno ilościowe jak i jakościowe) i źródła informacji były wykorzystane przy odpowiedzi na poszczególne pytania badawcze postawione w rozprawie, wraz z informacją o czasie prowadzenia danych, liczbą respondentów i sposobami analizy. Autor podkreślił tutaj nowatorskie (w stosunku do dotychczasowych badań, m.in. E. Ślęzak) wykorzystanie analizy profili pracowniczych w polskich badaniach nad mobilnością, szczególnie opisując w podrozdziale 3.3 na czym polegało konstruowanie bazy 3099 profili pracowników. Wykorzystanie takiej metody i stosunkowo dużej bazy danych należy uznać za znaczący wkład Autora, pozwalający na wyciągnięcie wielu ciekawych wniosków, tym bardziej, że kodowanie danych w co najmniej 28 atrybutach było bardzo czasochłonne (co wykazano na s. 60). Świadczy to o dużej determinacji Autora w wykorzystaniu tej metody i tego źródła danych, a nie opierania się tylko na, niewystarczających do analizy problemu, zbiorczych danych wtórnych. Słusznie wskazano tutaj na problemy związane z ograniczeniami dla badacza wynikające z ochrony danych osobowych oraz z niespójnością i brakami w danych pochodzących z CV i danych z portalu LinkedIn. Wartościowe wydaje się także wykorzystanie programu Kepler.gl do analiz przestrzennych pozyskanych danych ilościowych oraz przeprowadzenie badań ankietowych i wywiadów pogłębionych wśród pracowników. Kwestionariusze ankiety (przedstawione jako zał. 1 i 2) należy uznać za poprawnie skonstruowane i przydatne z punktu widzenia odpowiedzi na postawione w rozprawie pytania badawcze, podobnie jak pytania wykorzystane w wywiadach pogłębionych. Na uwagę zasługuje fakt, że kwestionariusze te były mocno rozbudowane, co znacząco może wpływać na ich zwrotność, dlatego uzyskanie łącznie na dwie ankiety ponad 200 odpowiedzi należy uznać za sukces Autora i wartość wystarczającą do przeprowadzenia analiz jakościowych. Za ciekawe i słuszne z punktu

widzenia odpowiedzi na pytania badawcze należy uznać także wykorzystanie metody studium przypadku firmy PerkinElmer, w szczególności analizy kwestionariuszy odejść pracowników w latach 2015-2019.

Rozdział IV stanowi charakterystykę sektora usług dla biznesu ze szczególnym uwzględnieniem KOM. Autor wychodzi od przedstawienia czynników lokalizacji dla tego sektora, zestawiając je syntetycznie w tab. 4.1 w podziale na ekonomiczne, technologiczne (czy nie lepiej techniczne?), geograficzne, społeczne i prawno-polityczne. Przedstawienie tych czynników budzi pewien niedosyt, gdyż infrastruktura techniczna powtarza się dwukrotnie w grupie technologicznych (drugi raz jako „dobra infrastruktura techniczna”), do tego dostępność komunikacyjna (czy nie lepiej transportowa?) drogowa i kolejowa jest odrębnie potraktowana od siatki połączeń lotniczych, którą przecież można zakwalifikować do dostępności transportowej (jako lotniczą). Poza tym o dostępności transportowej, szczególnie drogowej, decyduje głównie infrastruktura techniczna (drogi), która jest traktowana jako osobny czynnik. W przypadku czynników ekonomicznych powstaje pytanie czy stabilność waluty nie jest częścią stabilności gospodarczej, geograficznych – czy oferta kulturalna i rozrywkowa miasta nie składa się na jakość życia w mieście, społecznych – czy znajomość języków nie jest elementem kompetencji pracowniczych. Wreszcie powstaje pytanie dlaczego będące czynnikiem szerszym „regulacje podatkowe” zostały zakwalifikowane jako prawno-polityczne, a ich element tj. „dopłaty i ulgi podatkowe” jako ekonomiczne? Zdając sobie sprawę z trudności w uporządkowaniu czynników, w tym problemu ich współzależności i trudności w podziale na tym samym poziomie szczegółowości, a także różnego ich określania przez poszczególnych autorów w literaturze przedmiotu, należałoby jednak oczekiwać od Autora próby ich lepszego, tj. bardziej logicznego uporządkowania i przyporządkowania do poszczególnych grup oraz większej staranności w doborze używanych terminów. Podrozdział 4.2 (pod nie najlepiej brzmiącym tytułem, o czym poniżej w uwagach językowych) jest interesującą analizą zróżnicowania przestrzennego zatrudnienia w centrach usług w Krakowie w ważniejszych ośrodkach miejskich w Polsce oraz zmian tego zatrudnienia w czasie (lata 2012-2019). Autor wskazał tu na szczególne miejsce Krakowa (KOM), które razem z Warszawą i Wrocławiem są najważniejszymi ośrodkami („dominującymi”), próbując wyjaśnić skąd bierze się wyższa jego pozycja pod tym względem od Warszawy i „nadreprezentacja” tego sektora w strukturze zatrudnienia w KOM (mierzona ilorazem lokalizacji LQ) w stosunku do innych miast. Podrozdział 4.3 jest krótką, jak się wydaje zbyt ogólnikową i bez próby głębszego wyjaśnienia przyczyn różnic między KOM a innymi miastami czy danymi średnimi dla Polski, zróżnicowania struktur demograficznych i społecznych pracowników sektora. W podrozdziale 4.4 przedstawiono ogólnikowo historię oraz typy centrów sektora usług dla biznesu w KOM, choć największa część tego podrozdziału dotyczy organizacji branżowych (czy zatem nie powinno być to zaznaczone w jego tytule?). Wątpliwości budzi z kolei położenie kolejnego podrozdziału 4.5 dotyczącego czynników lokalizacji w KOM, czy nie powinien on być raczej połączony z podrozdziałem 4.1. Choć można uznać zamierzenie Autora, aby przedstawić najpierw charakterystykę sektora w ujęciu ogólnym, w Polsce, a potem w KOM, to jednak taka decyzja skutkuje w tym, że przedstawione na ryc. 4.7 i omówione w tym podrozdziale czynniki lokalizacji nie nawiązują w pełni do wcześniej przedstawionej klasyfikacji czynników. Nie jest także wykorzystywany wcześniej zaprezentowany ich podział (na ekonomiczne, społeczne, geograficzne itd.), obydwa podrozdziały są więc ze sobą słabo powiązane, choć dotyczą tej samej problematyki. Należy to uznać za pewien mankament tej części rozprawy. Podobnie Autor postąpił ze strukturą demograficzną pracowników sektora - w podrozdziale 4.6 analizując dane dla KOM, choć problematyka ta ogólnie (KOM na tle Polski i innych miast) została omówiona w podrozdziale 4.3. Wydaje się, że takie rozdzielanie tej problematyki wpłynęło niekorzystnie na odbiór prezentowanych treści, które wydają się niezwiązane z wcześniejszymi rozważaniami (poza ogólnikowymi sformułowaniami typu „jak już wspomniano” i pojedynczymi odwołaniami do wcześniejszych danych), w dodatku czytelnikowi trudno

jest uchwycić różnice wynikające z odmiennych źródeł danych analizowanych w obydwu podrozdziałach (Góreckiego, 2019; ABSL, 2019 i własnych autora). Dlatego wydaje się, że struktura podziału rozdziału IV na podrozdziały powinna być lepiej przemyślana. Ważną zaletą kolejnego podrozdziału (4.7) jest zestawienie tabelaryczne (tab. 4.3) głównych centrów usług dla biznesu w KOM oraz przedstawienie ich na syntetycznej mapie (ryc. 4.14). Choć kartodiagram został wykonany poprawnie, zgodnie ze sztuką kartograficzną, to jednak wątpliwości budzi przedstawienie centrów tylko w granicach Krakowa, bez gmin sąsiednich, w których również te „główne centra” są zlokalizowane (Zabierzów, Skawina, Niepołomice) - skoro mapa dotyczy KOM wskazanie centrów pozakrakowskich za pomocą strzałki nie jest najlepszym rozwiązaniem. Warto by się również zastanowić, czy nowopowstałe centra (w okresie 2018-2019) przedstawione na kolejnej mapie (ryc. 4.15) nie można by przedstawić na jednej, syntetycznej mapie, gdzie kolorami można by zróżnicować okres powstania danego centrum. W podrozdziale 4.8 przedstawiono analizę zakorzenia firm sektora usług dla biznesu w KOM oraz problemów rozwojowych zamierzających przenieść lub rozbudować swoje centrum działalności poza KOM na podstawie przeprowadzonej ankiety wśród pracodawców. Trzeba w tym miejscu jednak zauważyć, że Autor w niewielkim stopniu dokonał oceny tego zakorzenia (co zapowiedziane jest w tytule), zakładając, że nie jest jego celem „dogłębna analiza stopnia zakorzenia” (s. 96). Zatem tytuł podrozdziału nieco na wyrost zawiera „ocenę”.

W rozdziale V Autor przedstawił czynniki i mechanizmy kształtujące rynek pracy w sektorze w KOM. Jest to jeden z głównych rozdziałów przedstawiających wyniki badań własnych. W pierwszej części tego rozdziału (5.1) poprawnie analizowane są problemy rozwojowe firm sektora usług dla biznesu w KOM, w tym wg wieku firm oraz pod sam koniec podrozdziału atrakcyjność czynników lokalizacji dla pracowników (z punktu widzenia pracodawców). Taki sposób ułożenia treści podrozdziału 5.1 wskazuje na pewną nieadekwatność jego tytułu („Ocena atrakcyjności centrów...”) skoro koncentruje się na problemach rozwojowych i brakuje tutaj wyraźnego wyjaśnienia co autor rozumie pod pojęciem „atrakcyjności” centrów „pod względem zatrudnienia”. Brakuje też w tym podrozdziale tytułowej „oceny” analizowanych zjawisk. Należałoby też oczekiwać większej refleksji Autora na temat pewnych czynników rozwojowych, np. problemu ograniczonej liczby miejsc parkingowych w kontekście upowszechnienia się w okresie pandemii jak i po niej pracy zdalnej oraz faktu, że często inwestorzy podejmują decyzję o lokalizacji swoich biur w centrum Krakowa (z oczywistych względów z brakiem dostępności do dużej liczby miejsc parkingowych), kiedy centra biurowe poza miastem (np. w Zabierzowie) bardzo często stoją puste, a dysponują dużą, znacznie ponad potrzeby, liczbą miejsc parkingowych. Analiza metod pozyskiwania kandydatów do pracy w podrozdziale 5.2 jest poprawna, ciekawe są tu szczególnie rozbieżności w popularności kanałów rekrutacyjnych wśród pracodawców i pracowników (m.in. w zakresie targów pracy i mediów społecznościowych) i podjęta przez Autora próba wyjaśnienia ich przyczyn. Rozbieżności w opiniach pracowników i pracodawców widoczne są także w ich wypowiedziach na temat czynników przyciągających (*pull*) i odpychających (*push*) pracowników i kandydatów do pracy, przedstawionych w podrozdziałach 5.3 i 5.4.

W rozdziale VI, również bazującym na wynikach badań empirycznych, Autor odpowiada na pozostałe pytania badawcze dotyczące mobilności zawodowej i przestrzennej pracowników. W pierwszej kolejności (podrozdział 6.1) poddano poprawnej analizie zasięg oddziaływania sektora usług w KOM na rynek pracy w układzie międzynarodowym i regionalnym, a następnie mobilność zawodową i ścieżki karier pracowników w ujęciu sektorowym i przestrzennym w KOM (podrozdział 6.2) i w kraju (6.3). W tej części pracy Autor wykazał się dobrą umiejętnością analizy danych pozyskanych z ankiet i profili pracowniczych oraz wykorzystania literatury przedmiotu, w tym badań innych autorów w kontekście wyników badań własnych. W podrozdziale 6.4 Autor dokonał ciekawej analizy zasięgu przestrzennego sektora oraz relacji KOM z zapleczem regionalnym na podstawie analizy ścieżek

zawodowych pracowników, ilustrując to dobrze skonstruowanymi diagramami odległości miejsca zamieszkania i miejsca pracy oraz mapami zasięgów.

Pracę wieńczą wnioski, próba prognozowania dalszych przemian oraz ocena wykonanych badań, w tym zastosowanych metod (rozdział VII). Choć w pierwszej części tego rozdziału Autor jak się wydaje niepotrzebnie powtarza cele i pytania badawcze ze wstępu (wystarczy krótko odwołać się do wstępu), to jednak rozdział ten wykracza poza standardowe zakończenie. Autor bardzo konkretnie w części wnioskowej (7.1) odniósł się do poszczególnych pytań badawczych, umiejętnie odnosząc wyniki badań do różnych skal przestrzennych (lokalnej - KOM, krajowej, w tym w podziale na województwa i globalnej) oraz przedstawił syntetycznie, w postaci modelu (ryc. 7.1) relacje między sektorem nowoczesnych usług biznesowych w KOM a otoczeniem. Wydaje się, że w przypadku oceny odplywu firm w Zabierzowie (s. 152) zabrakło tylko uwzględnienia wpływu sytuacji konfliktowej między właścicielami ówczesnego Kraków Business Parku (określanej w prasie nawet jako „afery gospodarcza”), która mogła mieć wpływ na relokację przedsiębiorstw i zmniejszenie jego atrakcyjności dla nowych najemców. W części prognostycznej (7.2) Autor zwrócił przede wszystkim uwagę na trudności w tym zakresie wynikające z konsekwencji pandemii koronawirusa i upowszechnienia się pracy zdalnej, co może w znaczący sposób wpłynąć na funkcjonowanie przedsiębiorstw analizowanego sektora, w szczególności na rezygnację ze znacznej części wynajmowanych powierzchni. Dalsze tendencje przemian, jak słusznie zauważył Autor, wymagają kolejnych badań obejmujących nowe okoliczności wynikające z pandemii COVID-19. Za ciekawą i przydatną z punktu widzenia aplikacyjnego należy uznać także dokonaną przez Autora ocenę wykonanych badań i przyjętej metodyki (7.3). Słusznie została zwrócona uwaga na komplementarność źródeł danych i różnych metod. Pewnym istotnym ograniczeniem, na co zwrócił uwagę Autor, jest kłopot z pozyskaniem i przetwarzaniem danych z profili pracowniczych. Ta wysoka praco- i czasochłonność badań może wpływać na ograniczoność zastosowania tej nowatorskiej metody, niemniej na pewno pionierskie podejście Autora może być wzorem do wykorzystania przez innych badaczy.

W rozprawie zauważyłem pewne drobne niedociągnięcia językowe i techniczne, choć generalnie należy podkreślić poprawność językową i dużą staranność w przygotowaniu rozprawy pod względem edycyjnym. Do tych niedociągnięć należy zaliczyć niezręczne sformułowania, np. „boom rozwojowy” (s. 32, boom sam w sobie oznacza przecież rozwój), wspomniana wcześniej „lokalizacja miejsca pracy” (wielokrotnie, np. s. 61), „skupisko” zamiast „skupienia” w zdaniu na s. 135: „lokalizację (...) cechuje rozproszenie i brak wyraźnego ich skupiska”. Autor, jako geograf mający głęboką świadomość czym jest przestrzeń, powinien unikać także publicystycznych sformułowań typu „na przestrzeni ostatnich dwóch dekad” (s. 65) i „na przestrzeni lat” (kilkukrotnie, np. s. 80, 82). Wątpliwości budzi także użycie sformułowania „jakość środowiska naturalnego” („w mieście”, s. 80, także na s. 83, 98), które przecież w krajobrazie miejskim, przekształconym przez człowieka w małym stopniu jest „naturalne”, dlatego lepiej w tym kontekście używać sformułowania „przyrodniczego” (tak jak robi to Autor w drugiej części pracy, np. na rycinie 5.10, s. 109 czy 5.12, s. 114). Do nienajlepszych sformułowań, które należałoby zmienić, gdyby praca była publikowana, zaliczyłbym także określenia: „w dziedzinie komunikacji i informacji” (s. 25, komunikacja, obejmuje transport i łączność, czyli przekazywanie informacji), „transport i komunikacja” (s. 65) – z punktu widzenia geograficznego transport jest częścią komunikacji, chyba że Autor miał tu na myśli telekomunikację, „dostępność komunikacyjna miasta” (s. 66) czy „dostępność komunikacyjna” (s. 69) – z kontekstu wynika, że chodzi o dostępność transportową, choć zdają sobie sprawę, że taki termin przez osoby nierozróżniające terminów „transport” i „komunikacja” jest powszechnie niestety używany. Ponadto używany często termin „usługi R&D” (np. ryc. 6.4, s. 125) można by zapisywać po polsku jako B+R. Podrozdział 4.2, w którym przedstawiono zróżnicowanie przestrzenne zatrudnienia w centrach usług dla biznesu ma niezbyt poprawny gramatycznie tytuł: „Zatrudnienie w centrach (...) i jej uwarunkowania” (do czego

odnosi się jej?). Tabele generalnie są skonstruowane poprawnie, ale Autor powinien zwrócić uwagę, aby dane liczbowe były zaokrąglane do tego samego poziomu (np. w tab. 4.2 te same dane dla różnych miast raz są zaokrąglane do liczb całkowitych a raz do jednego miejsca dziesiętnego). Ryciny również opracowano poprawnie, ale czasem ich podpisy są niejasne lub niezręczne. Przykładowo na ryc. 4.9 podpisano: „tendencje odpowiedzi: zmiana na gorsze/lepsze” (czy można mówić o „tendencji odpowiedzi”, czy raczej „tendencji zmian” na lepsze/gorsze?). Niezbyt zręczny tytuł (choć wynika to z sensu przedstawionych na niej danych) ma także ryc. 6.5 – „Średnia liczba prac pracowników sektora...” Mapy są generalnie opracowane poprawnie, zasadniczo zgodnie ze sztuką kartograficzną, mają z reguły poprawnie skonstruowane legendy i podziałki, choć na niektórych mapach (głównie KOM) brakuje podziałki lub skali liczbowej, na co geograf powinien zwracać uwagę. Ponadto należy zauważyć, że spisy tabel i rycin powinny być zawarte w spisie treści.

Wymienionej wyżej nieliczne zastrzeżenia i uwagi dyskusyjne oraz rzadkie, drobne niedociągnięcia językowe i techniczne, nie umniejszają w istotnym stopniu dużej wartości pracy doktorskiej. Oceniając całościowo rozprawę należy jednoznacznie stwierdzić, że stanowi ona oryginalne rozwiązanie istotnego problemu naukowego. Autor wykazał się nie tylko wiedzą teoretyczną w zakresie analizowanej problematyki, ale także umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Na szczególną uwagę zasługują:

- dobrze sformułowany, oryginalny problem badawczy, cel rozprawy i postawione pytania badawcze,
- wykazanie się przez Autora dobrą znajomością obszernej literatury przedmiotu, w tym zagranicznej oraz przedmiotu pracy (funkcjonowania sektora usług dla biznesu),
- ogólnie ujmując bardzo dobra, logiczna struktura treści rozprawy (mimo pewnych drobnych, wymienionych wyżej zastrzeżeń i uwag do dyskusji),
- dobór odpowiednich źródeł danych, zgromadzenie i przetworzenie ogromnej bazy tych danych oraz opracowanie wyników, w tym w postaci zbiorczych tabel,
- przeprowadzenie badań z wykorzystaniem oryginalnych autorskich pomysłów, w tym dobrze skonstruowanych kwestionariuszy oraz analizy profili pracowniczych,
- dobre umiejętności analityczne Autora, w tym umiejętność prowadzenia dyskusji z wynikami badań innych autorów,
- sporządzenie ciekawych, dobrze wykonanych rycin i map (choć nie pozbawionych drobnych błędów),
- sformułowanie praktycznych wniosków o charakterze metodycznym, co ułatwia postępowanie badawcze innym autorom podejmującym podobną problematykę w przyszłości (np. w analizie innych ośrodków usług dla biznesu).

Podsumowując, rozprawa doktorska Pana mgra Tomasza Jamrego pt. „Przestrzenne i społeczne uwarunkowania ścieżek zawodowych pracowników sektora usług dla biznesu na przykładzie Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego” spełnia merytoryczne i formalne warunki stawiane tego typu pracom. Stwierdzam zatem, że recenzowana rozprawa spełnia wymogi określone w art. 13. ust. 1 Ustawy z dn. 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytułach naukowych oraz stopniach i tytułach w zakresie sztuki (z późniejszymi zmianami), w związku z czym wnoszę o przyjęcie rozprawy oraz dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kraków, 15 września 2022 r.

